

Effecten van een Nederlandse poging tot verspreiding van onderwijsvernieuwingen

K.M. STOKKING, F.J. LEENDERS

Vakgroep Onderwijskunde,

Rijksuniversiteit te Utrecht

Samenvatting

In de periode 1981-1983 vond een systematische verspreiding plaats in het Nederlandse onderwijs van de verworvenheden van het voormalige GEON-project (1973-1979). Deze verspreiding werd verzorgd door de LPC, op verzoek van de minister van O.&W. Opzet, uitvoering en effecten werden onderzocht in een afzonderlijk onderzoek (SVO-project 0595). De effecten werden gemeten tegen de achtergrond van de vrije verspreiding welke GEON in de jaren vóór 1981 reeds had doorgemaakt, en vergeleken met de verspreiding van de produkten van het OSM-project welke via de educatieve uitgever geschiedt.

In dit artikel wordt eerst de opzet van het onderzoek beschreven. Vervolgens wordt kort samengevat om welke vernieuwingen het ging. Daarna wordt ingegaan op de wijze waarop de LPC hun disseminatietaak hebben opgepakt. We beschrijven de beleidsmatige keuzen en de organisatie van de feitelijke verspreiding. Deze geschiedde vooral via zgn. overdrachtsbijeenvakkingen voor medewerkers van OBD's, OK's en PA's. Na een beknopt overzicht van de deelname aan en waardering voor deze bijeenkomsten en een paragraaf over de mogelijkheden om het verspreidingsproject theoretisch te beschrijven, rapporteren we over de wijze waarop de effecten zijn gemeten. Dit gebeurde zowel onder begeleiders en docenten als op schoolniveau, via een quasi-experimenteel design. Per niveau beschrijven we de uitkomsten van de effectenmeting. We sluiten af met een korte discussie en enkele conclusies.

1 Achtergronden en opzet van het onderzoek

In de jaren 1974-1979 werd in Nederland het zogenoemde GEON-project uitgevoerd. GEON stond voor GEdifferentieerd ONderwijs. In dit project zijn cursussen voor leerkrachten ontwikkeld en uitgeprobeerd. Het ging daarbij vooral om leerkrachten voor kinderen van 4-8 jaar. Tegen het einde van het project werden uitgebreide onderhandelingen gevoerd om te komen tot een verdere verspreiding van de resultaten. Via amendering in de Tweede Kamer, in december 1979, van de onderwijsbegroting voor het jaar 1980, werd daarvoor ten slotte de weg vrij gemaakt. Nog in diezelfde maand verzocht de minister van onderwijs en wetenschappen de Landelijke Pedagogische Centra (LPC) om die verdere verspreiding ter hand te nemen. Deze gingen daar in januari 1980 mee akkoord.

Halverwege het jaar 1980, toen duidelijk was dat de LPC de resultaten van het vroegere GEON-project zouden gaan verspreiden, nam de SVO (Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs) het initiatief tot het onderzoek. Zij trad in overleg met de LPC om te komen tot een extern evaluatie-onderzoek van de GEON-verspreiding. Zij was daarbij met name geïnteresseerd in de mogelijkheden die er in Nederland zijn om tot een meer structurele oplossing te komen voor het probleem van de gebrekkige doorstroming van resultaten van onderzoeks- en ontwikkelingswerk naar het onderwijsveld. Onder dat motto was de SVO reeds betrokken geweest bij de start van het eerdere GEON-project, en hetzelfde gold voor de LPC (zie voor een uitvoerig verslag van het GEON-project: Stokking en De Vries, 1981). Een onderzoek naar de verspreiding leek zodoende een logisch vervolg (zie ook RAWB, 1980).

De SVO en de LPC sloten een overeenkomst met betrekking tot dit onderzoek. Over het doel van het onderzoek was echter geen overeenstemming verkregen. De onderzoekers zagen zich in 1981 enigszins veren-

voudigd voor drie verschillend wensen geplaatst.

1. Het bestuur van de SVO noemde als doelstelling van het onderzoek het bepalen van de effecten van de GEON-verspreiding door de LPC. Daarbij moest met name worden nagegaan wat er op het niveau van de kleuter- en lagere scholen zichtbaar zou blijken te zijn.
2. De directies van de LPC formuleerden het verzoek tot 'het aanreiken van wetenschappelijke kennis over de problemen die centraal staan in de strategische beleidsvoering van de LPC, bijvoorbeeld ten aanzien van de te kiezen innovatiestrategieën, en de daarvoor benodigde randvoorwaarden en hulpmiddelen.'
3. De uitvoerende groep van LPC-medewerkers vroeg om ondersteuning van hun werk, door middel van gegevens en beschrijvingen die het onderzoek tijdens de rit zou kunnen opleveren.

Deze diversiteit is tijdens de uitvoering van de verspreiding en het onderzoek daarnaar blijven bestaan.

Aangezien vanuit de onderzoekers gezien de SVO opdrachtgever was diende primair aangesloten te worden bij de wens tot effectmeting.

Bij 'effecten' werd door de SVO en anderen vooral gedacht aan het schoolniveau. Daarmee hebben de LPC echter geen directe overdrachtsrelatie. Onderwijsbegeleidingsdiensten en opleidingsinstituten zijn instellingen die in dat opzicht een belangrijke intermediaire rol vervullen. Begeleiders en docenten/nascholers zijn dan ook uitgebreid bij dit onderzoek betrokken.

Uit het voorgaande moge blijken dat er in dit onderzoek sprake was van vier niveaus:

- (1) het beleid: de contacten tussen het Ministerie van O. & W. en de LPC en anderen; op dit niveau zijn belangrijke keuzen gedaan ten aanzien van de GEON-verspreiding;
- (2) de uitvoering van de verspreiding: de activiteiten van de betreffende LPC-groep;
- (3) de instellingen: de begeleidingsdiensten en opleidingsinstituten, welke de doelgroep van de LPC vormden, en waarvoor een aantal 'overdrachtsbijekomsten' is georganiseerd;
- (4) de scholen: de kleuter- en lagere scholen, waar het SVO-bestuur graag het uiteinde-

lijke effect gemeten wilde zien.

Gegeven bovengenoemde diversiteit aan wensen m.b.t. het onderzoek is gekozen voor de volgende probleemstelling:

1. Wat zijn de effecten van de verspreidingsactiviteiten van de LPC, op de onderscheiden niveaus (3) en (4);
2. Waaraan kunnen deze effecten worden toegeschreven? (gegevenheden, keuzen, activiteiten en processen op de niveaus (1), (2) en (3).

Aldus was een summatief evaluatieonderzoek mogelijk, waarbij ook aan de wensen van de LPC met betrekking tot het onderzoek recht zou kunnen worden gedaan.

Voor een verantwoorde effectmeting werd het nodig geacht om ook andere kanalen waarlangs GEON-resultaten en vergelijkbare verworvenheden het onderwijsveld bereiken in het onderzoek te betrekken. Het GEON-materiaal was sedert \pm 1978 al enigszins min of meer 'vrij' verspreid. Daarom was het nodig om bij het begin van de LPC-activiteiten vast te stellen in hoeverre GEON, op de verschillende onderscheiden niveaus, al was doorgedrongen, en om het onderzoek ook uit te strekken tot instellingen die niet aan de LPC-overdracht deelnamen. Daarnaast werd, mede op verzoek van de betreffende projectleiding, de verspreiding onderzocht van produkten van het project Onderwijs en Sociaal Milieu (OSM-project, Rotterdam), welke door een educatieve uitgever op de markt worden gebracht.

Als potentiële effecten van verspreidingsactiviteiten is gekozen voor bekendheid met, bezit in en gebruik van de betreffende ideeën, werkwijzen en materialen. Daarmee zijn evaluatiecriteria gegeven voor respectievelijk initiatie, adoptie en implementatie, waarbij ten aanzien van implementatie onderscheid is gemaakt tussen getrouwe implementatie (instrumenteel gebruik) en aangepaste implementatie (waaronder ook conceptueel gebruik). Aan incorporatie en aan de relatie van een en ander met opvattingen is in het onderzoek ook aandacht besteed, maar deze aspecten blijven in dit artikel buiten beschouwing.

Door het onderzoek uit te strekken tot ook de niet aan de overdracht deelnemende instellingen, door eerst een beginsituatie te bepalen, en door de lotgevallen van het OSM-materiaal na te gaan, hoopten we voldoende

Schema 1 *Globale onderzoeksopzet*

Beleidsniveau	: diverse betrokkenen (O&W,LPC,WPRO,SVO e.a.)	bestreken periode: 1978-1983
Uitvoering GEON- verspreiding	: de betreffende LPC-groep	1980-1983
Niveau van de instellingen	: deelnemers en niet- deelnemers (81-82 82-83)	drie meetrondes: 1981, 1982, 1983
Niveau van de scholen	: landelijke representatief (gestratificeerd aselekt)	twee meetrondes: 1981, 1983

vergelijkingsmogelijkheden te creëren om uitspraken over effecten te kunnen doen. Samengevat was de onderzoeksopzet als weer-gegeven in het bovenstaande (Schema 1).

De onderzoeksgegevens op *beleidsniveau* zijn verzameld via de analyse van archiefmateriaal (correspondentie en documenten), aangevuld met interviews.

De activiteiten van de betreffende *LPC-groep* zijn gevolgd door het bijwonen van een aantal van de georganiseerde overdrachtsbijeenkomsten, regelmatige (maandelijke) contacten met de groep, enkele interviews met (leden van) de groep, en het door-nemen van de verslagen van hun interne ver-gaderingen. Daarnaast zijn ook nog alle bestellingen van GEON-materiaal in kaart gebracht, zoals die in de jaren 1981 en 1982 door instellingen en scholen bij de LPC zijn gedaan (in concreto bij het CPS, waar het coördinerende secretariaat was onderge-bracht).

De gegevens op het niveau van de *instellin-gen* zijn op drie tijdstippen verzameld, mid-dels telefonische en schriftelijke enquêtes en interviewrondes. Van de meeste OBD's, OK's en PA's in ons land (ongeveer 80%) heeft tenminste één begeleider respectievelijk docent meegedaan aan het onderzoek.

De eerste meetronde in 1981 had tot doel een 'beginsituatie' vast te stellen op alle in-stellingen, zowel deelnemers aan de overdracht, als niet-deelnemers. Het accent in de-ze meetronde lag op de bekendheid, bezit en gebruik van GEON- en OSM-producten, en de motieven om wel of niet aan de overdracht door de LPC deel te nemen.

In de tweede meetronde in 1982 stond de overdracht zelf (81-82) centraal. Daarbij zijn alleen de deelnemende instellingen benaderd.

De derde meetronde in 1983 betrof de

eindmeting, wederom bij alle OBD's, OK's en PA's. Deze had vooral betrekking op de bekendheid, bezit en gebruik van GEON en OSM in 1983 en het tweede overdrachtsjaar van de LPC (82-83).

De gegevens op *schoolniveau* zijn in twee meetrondes verzameld (1981 en 1983), bij de-zelfde respondentengroep, via schriftelijke enquêtes en interviews. Het betrof hier hoofdleidsters, leerkrachten 1e of 2e klas, en hoofden. Er is een gestratificeerd aselekte steekproef van 900 scholen getrokken in 24 regio's in Nederland (verzorgingsgebieden van OBD's). Deze regio's zijn gespreid op grond van de volgende criteria: gebruik van GEON, deelname instellingen aan de overdracht 81-82, achterstandsproblematiek en urbanisatiegraad. In de geselecteerde regio's liggen 33% van alle OBD's en 50% van alle opleidingen. Tijdens het onderzoek bleek dat deze instellingen een adequate steekproef vormden uit alle instellingen, mede gelet op de doelstelling van een evaluatie van de ef-fecten van de activiteiten van de LPC.

Een integrale rapportage over dit onder-zoek is opgenomen in Stokking (1986). Met name voor meer informatie over beleidsmatige, innovatie-inhoudelijke, theoretische en methodologische aspecten verwijzen we naar dat boek. In dit artikel staan de disseminatie-effecten centraal. Voor de disseminatieproblematiek in het algemeen en de plaats van de OBD's en de LPC in het bijzonder zie ook Stokking (1985a, 1985b).

2 *De innovatie-inhouden*

2.1 *GEON*

Het pakket dat tijdens het voormalige GEON-project is ontstaan, is gericht op het trainen van leerkrachten in diagnosticerende

en remediërende vaardigheden, in relatie tot de ontwikkeling van vaardigheden die kinderen nodig hebben voor een succesvolle schoolloopbaan. Het gaat daarbij om zowel cognitieve als sociaal-emotionele aspecten. Het pakket bestaat primair uit een aantal inservice-cursussen. Daarnaast zijn er een leergang en een werkmap, Bij al deze middelen was in meerdere of mindere mate begeleiding voorzien. Van de cursussen is bovendien tijdens het project nog een 'vertaling' gemaakt voor gebruik op opleidingsscholen voor kleuterleidsters en pedagogische academies. De cursussen zijn gericht op vergroting van vaardigheden van de leerkrachten op de volgende gebieden:

- het herkennen en hanteren van problematisch gedrag van kinderen (Verwoorden van Probleemgedrag; Kijken en Luisteren I)
- het verbeteren van de gang van zaken in de klas door bevordering van zelfstandigheid van kinderen (Zelfstandig Werken; Kijken en Luisteren II)
- het diagnosticeren van achterstanden in leren en ontwikkeling bij kinderen en het daarop adequaat reageren in didactiek en oefening (Signaleren en Reageren; Takenreeksen)
- het leggen en onderhouden van contacten met ouders en met andere instanties dan de school (Werkmap Buurt-Gezin-School).

Voor meer informatie over het voormalige GEON-project en het daarin ontwikkelde programma-pakket verwijzen we naar het betreffende eindverslag (Stokking en De Vries, 1981).

2.2 OSM

Evenals GEON is OSM gericht op kinderen die problemen ondervinden in het onderwijs. In dit onderzoek zijn, ter vergelijking met de GEON-onderdelen, zes OSM-programma's betrokken, die beschikbaar waren of kwamen toen de GEON-verspreiding door de LPC van start ging. In tegenstelling tot GEON werkt OSM met een meer gesloten curriculumopvatting, met een accent op cognitieve leerprocessen van kinderen. De materialen zijn sterk voorgestructureerd. Het gaat om de volgende programma's:

- Probleemgedrag op School. Deze cursus vertoont grote overeenkomst met de

GEON-cursus Verwoorden van Probleemgedrag.

- Doen, Denken, Durven. 1. KWOWED (Kleuters willen ook wel eens denken) gericht op cognitieve ontwikkeling en leesen rekenvoorwaarden bij kleuters. 2. PROSON (programma sociale ontwikkeling).
- Nederlands Spelenderwijs, gericht op verwerving van de Nederlandse taal door niet-Nederlandstalige kleuters.
- Lezen, Spellen, Denken. Een methode voor aanvankelijk lezen voor klas 1, in aansluiting op KWOWED.
- Taalkabaal. In aansluiting op het vorige programma biedt Taalkabaal een volledig moedertaalprogramma voor de klassen 2 t/m 6 (vanaf 1980 komt elk jaar één jaar-klasdeel gereed).

3 De afronding van het te verspreiden pakket

Al vóór de afloop van het GEON-project was er onder degenen die betrokken waren bij de besluitvorming over de verspreiding consensus ontstaan over het uitgangspunt dat er tastbare producten dienden te worden verspreid (zie ook par.4.1).

De LPC hebben in de jaren 1980-1983, parallel aan de verspreiding, veel tijd gestoken in de bewerking en aanvulling van het te verspreiden pakket. De vraag is op zijn plaats of het eigenlijk wel nodig was om de GEON-materialen, zoals die er in januari 1980 lagen, aan een verdergaande ontwikkeling te onderwerpen. Volgens de betrokken LPC-medewerkers was dat duidelijk het geval. Zij hadden daarvoor een aantal belangrijke redenen, waarvan wij de volgende noemen:

- GEON had zich voornamelijk gericht op het kleuteronderwijs; voor het lager onderwijs, waar men veel sterker te maken heeft met verschillende vakinhouden, had het onvoldoende te bieden;
- de GEON-materialen waren gemaakt voor gebruik door leerkrachten, de verspreiding echter diende plaats te vinden naar begeleiders en docenten; dit vergde allerlei hulpmateriaal, begeleidingssuggesties, en dergelijke;
- de preservice-'vertaling' van het GEON-pakket was nog niet voltooid (alleen Kij-

- ken en Luisteren I en II waren gereed);
- vanuit het ministerie bestond de wens om de GEON-verspreiding in het kader van het stimuleringsbeleid te plaatsen. Daarmee stond de LPC-groep voor de taak om vogels van diverse pluimage te bedienen. Er ontstonden in de groep evenals in het veld twee stromingen. De ene lijn schaarde zich onder het begrip *zorgbreedte*. Omdat men daarmee bedoelde dat men vooral gericht was op het tegengaan van het 'uit de boot vallen' van kinderen, kan men zeggen dat hiermee min of meer GEON werd voortgezet. De andere lijn was meer gericht op *stimulering*, in de buurtgerichte betekenis die daaraan in het IPA en in de STOS-projecten werd gegeven. Deze uiteenlopende opvattingen zijn naast elkaar blijven bestaan.

Aan de afronding van het GEON-pakket zaten behalve inhoudelijke ook productie-technische aspecten (het copyright, de layout en verdere uitvoering, het drukken, de opslag, etc.). Daarover is veel overleg gevoerd tussen de LPC, de SVO, O.&W en anderen.

De ontwikkelingsactiviteiten en het overleg kostten veel tijd. Er kan niet geconstateerd worden dat de overdracht zelf daardoor ernstig werd vertraagd. Wel was het zo dat de volgorde waarin de GEON-verworvenheden in de overdrachtsbijeenvorsten aan de orde kwamen geënt was op de volgorde in het productieproces waarin de diverse materialen gereed kwamen. Tevens was er door de vele ontwikkelwerkzaamheden naar de mening van de betreffende LPC-groep sprake van gebrek aan tijd om goed na te denken over de aanpak van de verspreiding.

4 De feitelijke verspreiding

4.1 Inleiding

Hoewel er in 1979 pogingen zijn ondernomen om de verdere verspreiding van GEON op een onafhankelijke wijze te organiseren (vanuit het project werd een stichting gevormd, welke contact opnam met SVO en WPRO), kwam de verspreidingstaak toch terecht bij de daarvoor volgens de Minister bestaande reguliere instellingen in de verzorgingsstructuur: de LPC. De opzet van de

GEON-verspreiding kreeg vorm in een proces van enkele jaren, waarin O.&W., LPC en WPRO hoofdrolspelers waren.

In de jaren 1978-1981 werden diverse besluiten genomen welke de verspreidingsopzet in grote lijnen bepaalden. Zo diende het te gaan om materialen (afgeronde producten), om verspreiding naar OBD's en opleidingsinstituten (en via deze naar het scholenveld), en om een inhoudelijke koppeling met het onderwijsstimuleringsbeleid (het GEON-disseminatieproject zou de start moeten zijn van systematische LPC-activiteiten in deze). Het belangrijkste punt van discussie was de intensiteit van de overdracht: O.&W. en WPRO wensten een brede beschikbaarstelling, de LPC waren voorstander van intensieve samenwerkingsrelaties.

Dit verschil van mening is mede terug te voeren op een verschil in innovatiestrategische opvattingen. De LPC (c.q. de betreffende LPC-medewerkers) kozen aanvankelijk voor een op implementatie en incorporatie gerichte benadering, waarvoor intensieve overdrachtsrelaties met (een beperkt aantal te selecteren) instellingen noodzakelijk zijn. Zij noemden de GEON-producten 'begeleidingsafhankelijk'. Het ministerie ging er, zoals gezegd, vanuit dat een brede beschikbaarstelling op zich voldoende was, mede gezien de mate van professionaliteit van begeleiders en docenten. Hoewel dit verschil in opvatting is blijven bestaan, hebben de LPC hun oorspronkelijke opzet verlaten, mede op grond van de kritiek, maar ook door tijdgebrek en pragmatische overwegingen (zoals het niet hoeven teleurstellen van belangstellenden die niet geselecteerd zouden worden, en het organisatorisch overzichtelijk houden van het geheel).

Eerst wordt de organisatie van de overdracht besproken (4.2), vervolgens het feitelijk verloop (4.3). In 4.4 wordt ingegaan op de motieven voor deelname aan en de waardering voor de bijeenkomsten en in 5 volgt een korte bespreking van de door de LPC gehanteerde verspreidingsstrategie in meer theoretische termen.

4.2 De organisatie van de verspreiding

De verspreiding van GEON is door de LPC gefaseerd ter hand genomen.

Begonnen werd met een zgn. introductieperiode: via onder meer een aantal informa-

tiedagen voor begeleiders en docenten werd het verspreidingsproject aan het onderwijsveld geïntroduceerd. Er hebben in totaal vijf informatiedagen plaatsgevonden. Daaraan is door begeleiders en docenten van ongeveer 50% van alle OBD's, OK's en PA's in Nederland deelgenomen.

Daarna volgden twee rondes met overdrachtsbijeenkomsten: in 1981-1982 en in 1982-1983. Voor de eerste ronde kon men als OBD, OK of PA intekenen op één van een drietal onderscheiden 'scenario's' met een toenemende intensiteit. *Scenario 1* zou bestaan uit een beperkt aantal overdrachtsbijeenkomsten, met als voornaamste doel informatieoverdracht. *Scenario 2* zou meer bijeenkomsten beslaan, waarin dieper zou kunnen worden ingegaan op het werken met (één of meer van) de GEON-materialen. Deze eerste twee scenario's zouden regionaal worden georganiseerd. *Scenario 3* behelsde ondersteuning 'op locatie', gericht op inpassing van GEON in het beleid of programma van de afzonderlijke instituten.

Bij de tweede ronde in 1982-1983 werd onderscheid gemaakt in vier aanbiedingen. *Aanbod 1* betrof gerichte en intensieve informatieverstreking aan individuele begeleiders en docenten die nog weinig van GEON afwisten. *Aanbod 2* was bedoeld voor teams van afzonderlijke instituten ('op locatie'). *Aanbod 3* bestond in het organiseren van enkele bijeenkomsten voor met name degenen die in '81-'82 aan de GEON-overdracht deelnamen, om onderling praktijkervaringen uit te wisselen. *Aanbod 4* besloeg vier op zich

staande studiedagen over algemene thema's, van belang voor de onderwijsstimulering.

Een samenvatting van de georganiseerde informatiedagen en overdrachtsbijeenkomsten staat in schema 2. Daarnaast was sprake van een aantal nevenactiviteiten, waaronder rechtstreekse contacten met kleuter- en lagere scholen (zie ook 4.3).

4.3 *Feitelijk verloop van de verspreiding*

Voor de eerste ronde overdrachtsbijeenkomsten tekenden 49 instellingen in voor scenario 1 en 30 instellingen voor scenario 2.

Omdat tijdens de informatiedagen duidelijk was geworden dat sommigen, met name begeleiders, al ervaring hadden in het werken met GEON-materiaal, werd op scenario 1 en 2 ook voorzien in de mogelijkheid tot 'uitwisselen van ervaringen'.

Voor de bijeenkomsten werd aanvankelijk vooraf een uitgebreid draaiboek gemaakt. Gaandeweg gingen de verschillende koppels LPC-medewerkers die een bepaalde regiogroep voor hun rekening namen meer autonoom te werk, mede rekening houdend met wensen van deelnemers. Het onderscheid tussen scenario 1 en 2 vervaagde; het was op een gegeven moment juist om te spreken van vijf verschillende regiogroepen.

Op scenario 3 konden zes OBD's worden ingeschreven. Slechts in twee situaties ontstond een intensievere samenwerkingsrelatie met de LPC; in de overige vier OBD's ging het in feite om 'scenario 1 of 2 op locatie'. Voor de tweede ronde overdrachtsbijeenkomsten hebben in totaal 60 instellingen in-

Schema 2 *De door de LPC georganiseerde bijeenkomsten.*

<i>Tijdstip</i>	<i>aard</i>	<i>aantal bijeenkomsten</i>	<i>plaats van bijeenkomen</i>
maart 1981	informatiedagen	5	Groningen, Utrecht, Eindhoven
1981-1982	scenario 1	5	Drachten, Haarlem, Den Bosch
	scenario 2	6	Hoevelaken, Eindhoven
	scenario 3	1-10	6 instellingen (op locatie)
1982-1983	aanbod 1	4	Amersfoort
	aanbod 2	1-4	24 instellingen (op locatie)
	aanbod 3	1	Hoevelaken
	aanbod 4	4	Hoevelaken

getekend: 8 op aanbod 1, 27 op 2, 2 op 3, 17 op 4 en nog eens zestien instellingen op meer dan één aanbod. Deze intekening voor '82-'83 bleef duidelijk achter bij de verwachtingen van de LPC-groep.

Op aanbod 1 hebben slechts vier bijeenkomsten plaatsgevonden (van ieder een halve dag). Aanbod 2 bestreek weliswaar een kleine dertig locaties, maar enkele daarvan zijn naar aanbod 1 verwezen (namelijk waar het ging om slechts twee personen per instelling) en bij de overige bleef het in de meeste gevallen bij één of twee studiedagen of informatieve bijeenkomsten. Aanbod 3 bleef beperkt tot één dag. Aanbod 4 ten slotte ging door zoals gepland.

Het gevolg hiervan was uiteraard dat er de nodige tijd vrijkwam. Voorzover wij hebben kunnen nagaan, is een groot deel daarvan gestoken in werkzaamheden in het kader van (het ontwikkelen van) een LPC-bijdrage aan het OVB (Onderwijsvoorrrangsbeleid).

In 1981-1982 vonden naast de genoemde scenariobijeenkomsten nog zeven uiteenlopende studiedagen plaats, meestal in samenwerking met en op verzoek van één bepaalde instelling.

In de jaren 1981-1983 is daarnaast nog een tiental dagen georganiseerd, bedoeld voor onderwijsgevend, meestal handelend over Zelfstandig Werken. Het totaal aantal leerkrachten dat via deze tien dagen is bereikt, kan worden geschat op duizend.

In het voorjaar van 1982 werd geconstateerd dat de verkoop van de materialen sterk begon terug te lopen. Sedertdien is op verschillende manieren getracht de verspreiding te activeren: via IPB, pgCN, 03 en publikaties in tijdschriften.

4.4 *Motieven voor deelname aan en waardering voor de overdrachtsbijeenkomsten*

De motieven om deel te nemen waren in 1981 zeer divers. Het vaakst werd een algemene reden opgegeven: 'bijblijven' op het terrein van vernieuwingen. De motieven om niet deel te nemen waren eveneens uiteenlopend. Het vaakst werden hier gehoord: 'gebrek aan tijd' en 'geen behoefte aan LPC-ondersteuning'.

De motieven voor deelname waren in 1982 meer inhoudelijk gericht dan in 1981: 'interesse voor stimuleringsproblematiek' en 'interesse voor zorgbreedte' werden het meest

genoemd, vooral als motieven om *nogmaals* deel te nemen. Motieven om niet deel te nemen waren vooral: 'geen tijd' (waaronder veel PA's die ook in 1981-'82 al niet hadden deelgenomen) en 'GEON voldoende bekend' (waaronder veel OBD's die in 1981-'82 wél hadden deelgenomen).

Hoewel de LPC graag hadden gewild dat deelnemende personen hun instituut vertegenwoordigden, zodat deelname een instituutszaak zou zijn, bleek dat in veel gevallen niet op te gaan: men nam vaak slechts voor zichzelf deel.

De GEON-overdracht door de LPC gebeurde op een wijze die in ieder geval voor begeleiders min of meer representatief is voor hun contacten met de LPC. Dit blijkt uit de WPRO-enquête 1982. Daaruit valt ook op te maken dat 'GEON' in 1981 één van de meest populaire LPC-activiteiten was (samen met 'pgCN' en 'IPB').

De oordelen over de GEON-overdrachtsbijeenkomsten liepen sterk uiteen. In september 1981 stelden veel personen die toen deelnamen zich nog wat afwachtend op. In mei 1982 kwam er nogal wat kritiek op de vulling van de dagen uit de gehouden interviews naar voren: ongeveer de helft van de respondenten vond de bijeenkomsten saai, vrijblijvend, vaag, weinig informatief en dergelijke. Gevraagd naar het rendement van de deelname was 40 % tevreden en 40% had 'eigenlijk alleen de materialen gekregen'; de rest zat daar tussenin. Er waren geen grote verschillen tussen de scenario's of locaties.

In mei 1982 wist ongeveer één derde van degenen die in '81-'82 deelnamen geen verbeteringssuggesties voor de overdracht te doen. Nog één derde deel noemde als suggestie dat de bijeenkomsten informatiever zouden moeten worden, en didactisch beter opgezet. Het laatst derde deel noemde het beter rekening houden met verschillen tussen de deelnemers (dit werd vooral door begeleiders gezegd).

In april 1983 waren de oordelen duidelijker positiever. Het percentage deelnemers ('82-'83) dat zei weinig aan de bijeenkomsten gehad te hebben, was duidelijk minder dan in '81-'82. Dit bleek bij nadere analyse vooral terug te voeren op aanbod 4, de thematische bijeenkomsten over algemene stimulerings-thema's. Er waren geen duidelijke verschillen tussen 'oude' en 'nieuwe' deelnemers

of tussen begeleiders en docenten.

5 *Het verspreidingsproject theoretisch bekeken*

In Nederland is vanaf ongeveer 1980 een toenemende belangstelling te constateren voor het theoretisch beschrijven van innovatieprojecten (zie o.m. Van de Grift, 1981; Lagerweij, 1981; Van den Berg en Vandenberghe, 1981, 1984). Veel innovatietheoretische literatuur is echter modelmatig van aard, terwijl onderzoeksverslagen van projecten veelal weinig theoretische begrippen bevatten. Dit naast elkaar bestaan van theoretische verhandelingen en empirische projectbeschrijvingen is ons inziens niet verwonderlijk, als men bedenkt dat het oude begrippenapparaat, dat voornamelijk uit de V.S. afkomstig was (zoals bijvoorbeeld door Lagerweij (1981) samengevat) zichzelf zo langzamerhand heeft overleefd, terwijl nieuwere kaders, die tevens meer oog hebben voor de Westeuropese situatie, nog geen vaste grond onder de voeten hebben verworven en in diversiteit worden geproduceerd (zie bijv. Van den Berg en Vandenberghe, 1984). Het is dan ook niet verwonderlijk dat de LPC de verspreiding van GEON amper langs theoretische lijnen hebben opgezet. Dat kwam weliswaar deels voort uit tijdgebrek, maar ook uit het probleem hoe bij de opzet van een disseminatieproject uit 'de innovatietheorie' lering zou kunnen worden getrokken. De LPC-groep heeft in interne notities (najaar 1980) wel aan theoretische noties gerefereerd, zoals de 'getrouwheidsbenadering' (op grond waarvan men de GEON-programma's liefst zo getrouw mogelijk geïmplementeerd wilde zien), en geprobeerd gebruik te maken van onderzoeksresultaten, zoals de conclusie dat voor implementatie en incorporatie in een organisatie steun vanuit de top van de organisatie belangrijk is (op grond waarvan de idee ontstond om met de deelnemende instellingen een 'contract' af te sluiten onder fiatting op directieniveau). Al met al speelden echter zoveel organisatorische en relationeel-strategische overwegingen een rol, dat in de opzet van het verspreidingsproject niet duidelijk een 'innovatiemodel' of 'innovatiestrategie' valt te herkennen.

Ook *het onderzoek* is niet vanuit de theo-

rie opgezet, deels eveneens door tijdgebrek en problemen bij het vertalen van innovatietheoretische noties, deels doordat dit door de (externe adviseurs van de) SVO in 1981 expliciet ontraden was, omdat de onderzoekers daarmee teveel hooi op hun vork zouden nemen.

Een en ander brengt met zich mee dat niet veel meer kan worden gedaan dan het verspreidingsproject en de onderzoeksgegevens *achteraf* in theoretische kaders plaatsen. Daarvoor zijn twee aanknopingspunten voorhanden; op beide gaan we kort in.

De eerste mogelijkheid is om te refereren aan innovatietheoretische verhandelingen die tegen de voorlichtingskunde aanleunen. Van den Berg (1985) is daarvan een recent voorbeeld. Hij onderscheidt vijf innovatiebenaderingen: de planbenadering, de produktbenadering, de informatieve benadering, de doelgroepsbenadering en de functionele groepsbenadering. Geconstateerd kan worden dat met uitzondering van de eerste rondingen de GEON-verspreiding al deze benaderingen van toepassing waren. We beschreven reeds hoe vanaf 1978 gekozen werd voor het verspreiden van tastbare *produkten*. In feite zijn de GEON-materialen door de LPC tegen kostprijs uitgegeven. De *informatieve* benadering valt te herkennen in de begeleidings-suggesties die bij elk programma zijn gemaakt. Het gaat daarbij om ondersteunend materiaal waarin diverse gebruiksmogelijkheden worden toegelicht. Als *doelgroepen* fungeerden heel duidelijk de medewerkers van OBD's, OK's en PA's. Een groot probleem daarbij was dat, in tegenstelling tot hetgeen Van den Berg beschrijft als kenmerkend voor de benadering, deze doelgroepen zeer uiteenliepen qua voorkennis en informatie- en ondersteuningsbehoeften. In het tweede jaar hebben de LPC getracht om via een explicietere gedifferentieerd aanbod tot meer homogene groepen te komen (zie de beschrijvingen van aanbod 1 en aanbod 3). De *functionele groepsbenadering* ten slotte valt duidelijk te herkennen in scenario 3 (81-82) en aanbod 2 (82-83). Daarvoor bleek relatief weinig belangstelling te zijn.

Al met al kan voorzichtig worden geconstateerd dat de LPC met de produktbenadering en de informatieve benadering in dit concrete verspreidingsproject meer succes hebben geboekt dan met de doelgroep- en de

functionele groepsbenadering. Het aanbod is, zou men kunnen zeggen, gemakkelijker te organiseren dan de vraag.

De tweede mogelijkheid tot theoretische interpretatie achteraf betreft enkele sociaal-psychologische bevindingen bij innovatieprocessen. We bedoelen het belang dat veelal wordt toegeschreven aan factoren als het geven van *invloed* aan de doelgroepen en het appeleren aan *actieve inbreng* van de deelnemers. Het geven van invloed aan de doelgroepen op de inhoud van overdrachtsbijeenkomsten, hetgeen men wellicht geneigd is als een welwillend afstemmen van het aanbod op de vraag te beschouwen, blijkt niet altijd positief te worden gewaardeerd. In de relatie LPC-OBDD's blijkt dit regelmatig te leiden tot het gevoel aan de kant van begeleiders dat 'men niets te bieden heeft' (zie ook Stokking, 1986, 1985b; RION, 1983). Zo beschouwd was het een juist besluit van de LPC om rondom de GEON-verspreiding niet eerst de behoeften onder de doelgroepen te gaan inventariseren.

De constatering van Janssens (1980) dat interventies waarbij van deelnemers een actieve inbreng wordt verwacht en waarbij zij kunnen samenwerken het hoogste worden gewaardeerd zou kunnen verklaren dat de deelnemers aan de GEON-overdrachtsbijeenkomsten daarover niet volstrekt positief waren. Deze bijeenkomsten waren namelijk, ondanks de bedoeling om tijdens 'werken in subgroepen' de deelnemers te activeren, toch grotendeels met meer passieve activiteiten gevuld (luisteren, vragen stellen, e.d.). Een nuancering van Janssens' conclusie is echter wellicht op zijn plaats. Een deel van de deelnemers wilde juist graag intensief en gericht van informatie worden voorzien. De aanbiedingen 1 en 4 in 1982-1983 hadden dan ook terecht dat karakter en werden door de aanwezigen duidelijk gewaardeerd.

Ook deze tweede meer theoretische invalshoek lijkt vooral enig licht te werpen op het probleem van de afstemming tussen vraag en aanbod.

De onderzoeksresultaten zijn behalve in innovatietheoretische termen ook te beschrijven vanuit curriculumtheoretisch oogpunt; zie daarvoor paragraaf 7.3.

6 De effecten van deze disseminatiepoging

6.1 Inleiding

Het zijn de in paragraaf 1 genoemde drie aspecten: bekendheid, bezit en gebruik, waarop het onderzoek naar de effecten van de verspreiding zich vooral heeft geconcentreerd. Uit de beschreven onderzoeksopzet valt reeds op te maken dat we daarbij hebben gewerkt op *meerdere niveaus*. Hier gaat het om dat van de begeleiders en docenten, en dat van de scholen c.q. leerkrachten. De eersten vormden de primaire doelgroep van de LPC, terwijl de SVO vooral was geïnteresseerd in wat er uiteindelijk op schoolniveau aan effecten te zien zou zijn. De onderzoeksopzet voorzag er verder in dat de bekendheid, bezit en gebruik van GEON niet slechts zou worden nagegaan in 1983, bij de afronding van de LPC-activiteiten, maar ook al in 1981, bij de aanvang van het verspreidingsproject. Het is de *verandering* in bekendheid, bezit en gebruik gedurende deze periode, die aan de LPC-activiteiten kan worden toegeschreven – *mits* het daarbij gaat om begeleiders en docenten die aan de overdracht deelnamen.

In de volgende paragrafen presenteren we de uitkomsten van dit effectonderzoek, voor beide niveaus apart: eerst dat van de begeleiders en docenten, daarna dat van de scholen/leerkrachten.

6.2 Het niveau van begeleiders en docenten Aanpak van de effectmeting

Doordat er sprake is van begeleiders en docenten die in 1981-'82 en/of 1982-'83 deelnamen aan de door de LPC georganiseerde GEON-overdrachtsbijeenkomsten, en ook nog van begeleiders en docenten die in geen van beide jaren deelnamen, zijn er in feite vier groepen. We hebben dit *deelnamecategorie* genoemd, en gebruiken de volgende afkortingen (schema 3).

Van deze vier categorieën begeleiders en docenten zijn gegevens bekend uit 1981 en 1983. Deze kunnen onderling worden vergeleken. A priori was door ons de volgorde, zoals opgenomen in schema 3 (NN, ND, DN, DD) aangewezen als een operationalisering op ordinaal niveau van de (als 'continu' opgevatte) 'treatment' (de LPC-activiteiten ter zake).

Schema 3 De vier deelnamecategorieën

NN	=	niet deelnemend in '81-'82, niet deelnemend in '82-'83
ND	=	niet deelnemend in '81-'82, deelnemend in '82-'83
DN	=	deelnemend in '81-'82, niet deelnemend in '82-'83
DD	=	deelnemend in '81-'82, deelnemend in '82-'83

Uitkomsten

In 1981 bleek er tussen bovengenoemde categorieën geen substantieel verschil te zijn in *bekendheid* met GEON, afgaande op de gekozen operationaliseringen. Hetzelfde gold voor OSM. Beide pakketten waren vervolgens in 1983 min of meer algemeen bekend geworden. De toename in bekendheid was niet gerelateerd aan de deelnamecategorie. Ten aanzien van bekendheid bleken verspreiding via de LPC en verspreiding via een uitgever dus niet te verschillen in effectiviteit.

De bekendheid van de meer bekende GEON-onderdelen lag in 1981 op ongeveer 50%. Dat betekent dat de 'vrije' verspreiding in de daaraan voorafgaande jaren tot een ongeveer even grote bekendheidstoename leidde als de systematische disseminatie via de LPC, die daarna plaatsvond. Uit de Social Interaction literatuur valt op te maken dat het vergroten van de bekendheid van 0 tot 50% een zeker even grote 'prestatie' is als de verdere vergroting van 50% tot 100%. Daaruit kan men concluderen dat ook deze twee strategieën ('vrij' en 'LPC') in dit opzicht niet duidelijk voor elkaar onder doen in effectiviteit.

Gevraagd naar de kanalen waarlangs men vooral zijn of haar kennis over GEON verkreeg, worden zowel in 1981 als in 1983 de vakbladen en de publiciteit van en persoonlijke contacten met het voormalige GEON-project het meest genoemd.

Ook het *bezit* van GEON- en OSM-programma's is van 1981 tot 1983 enorm toegenomen. Afgezien van een wat geringer bezit van OSM bij docenten is er ook nu weer geen groot verschil tussen beide pakketten. De conclusie die ten aanzien van bekendheid werd getrokken met betrekking tot de drie genoemde verspreidingswijzen gaat nu echter alleen op voor de vergelijking 'LPC' - 'uitgever'. De vrije verspreiding van GEON heeft duidelijk tot minder bezit geleid dan dat zij tot bekendheid leidde. Dat is ook niet verwonderlijk, aangezien tot 1981 van de

GEON-materialen geen grote oplagen bestonden.

Het bezit van de verschillende GEON-producten laat in 1983 vaak een toename zien volgens de in schema 3 gegeven ordening van deelnamecategorieën. Dat was niet het geval met de OSM-producten.

Het *gebruik* van de diverse materialen toont tussen 1981 en 1983 een toename, zij het voor de meeste producten lang niet zo sterk als bij bekendheid en bezit. Het gebruik door begeleiders ligt hoger dan dat door docenten (behalve bij Buurt-Gezin-School en Kijken en Luisteren 1 en 2). De volgorde NN-ND-DN-DD gaat ten aanzien van GEON in veel gevallen ook nu weer gepaard met een toename (al is de monotonie vaak niet strikt). De percentages bij de OSM-onderdelen laten zien dat de vier onderscheiden categorieën niet als zodanig systematisch verschillen in de mate waarin producten worden gebruikt. De (intensievere) deelname aan de GEON-overdracht door de LPC ging dus gepaard met (meer) gebruik van de overgedragen innovaties.

Een specifieke relatie tussen de *wijze* waarop de overdracht plaatsvond (precieze gegeven informatie, gehanteerde didactiek, e.d.), de *waardering* daarvan (zie de gerapporteerde, op zichzelf zeker wel gevarieerde rendementsoordelen), en het in 1983 door respondenten aangegeven *gebruik* van de overgedragen verworvenheden, viel door ons niet te leggen. Vrijwel alle analyses die verschillen tussen scenario's, locaties, c.q. aanbiedingen trachtten te lokaliseren, mondden uit in de conclusie dat het alleen de *deelname op zich* was die er enigszins toe deed.

Bij deze conclusie moeten drie opmerkingen worden gemaakt. Ten eerste hadden de DD en DN groepen al in 1981 grotere gebruiksplannen dan de NN en ND groepen. Dat relativiseert de conclusie dat er sprake is van een effect van de LPC-activiteiten. Ten tweede echter zal het onderscheid tussen de vier groepen zijn verkleind door onderlinge

contacten en door rechtstreekse bestellingen van GEON-materialen bij het CPS. (Onderlinge contacten waren er ten aanzien van \pm 30% van de instellingen; rechtstreekse bestellingen werden geplaatst door bijna alle instellingen). Ten derde blijken kennis, bezit en gebruik van de verschillende produkten goeddeels een individuele aangelegenheid te zijn, en amper met andere variabelen samen te hangen.

6.3 *Het niveau van de scholen*

Aanpak van de effectmeting

Omdat de LPC de materialen al snel vrij beschikbaar stelden (ze waren tegen kostprijs bij het CPS te bestellen) gaat het bij een evaluatie van hun activiteiten vooral om het effect van de georganiseerde overdrachtsbijeenkomsten. Een effectmeting op schoolniveau moet daarom uitgaan van het al of niet hebben deelgenomen aan die overdracht door de begeleiders en docenten ter plekke. We kozen daartoe de eerder beschreven deelnamecategorieën (NN, ND, DN, DD). We maakten géén fijner onderscheid, omdat in 1981-1982 de verschillen tussen de scenario's niet zo groot waren, en in 1982-1983 nogal eens aan meer dan één aanbod tegelijk werd deelgenomen. We gingen niet uit van hetgeen begeleiders en docenten aangaven te bezitten en te gebruiken, omdat variatie op schoolniveau die dááaraan moet worden toegeschreven meer lijkt te zeggen over de betreffende begeleiders en docenten, dan over het effect van de activiteiten van de LPC.

De voornaamste vraag was dus: is er op schoolniveau verschil te constateren tussen regio's waar begeleiders en/of docenten wel aan de overdracht deelnamen en regio's waar dat niet het geval is? We hebben, apart voor OBD's en opleidingen, aan de scholen een deelname-score toegekend (NN, ND, DN, DD). Vervolgens zijn er twee analyses gedaan: op regioniveau en op schoolniveau.

In de analyse *per regio* telden we alle 'deelnamecores' van OBD en opleidingen per regio op. We deden de analyse zowel apart voor de diensten en de opleidingen als voor alle instellingen per regio gezamenlijk. De gegevens van de scholen werden per regio gemiddeld.

In de analyse *per school* vond de scoring plaats per school. Als een school met meer dan één opleiding contact had, werd een

'opleidingscore' berekend, en als het met één of meer opleidingen en een OBD contact had, een 'instellingscore', analoog aan de scoring per regio hierboven.

Beide analyses, per regio en per school, werden toegepast op zowel de beginsituatie op de scholen (situatie 1981) als de eindmeting (situatie 1983). De verschillen tussen voor- en eindmeting werden zodoende per categorie bezien (NN, ND, DN, DD). We gingen ervan uit dat een steeds groter effect verwacht mocht worden, al naar gelang een instelling niet deelneemt (NN), één jaar deelneemt (ND, DN) of twee jaar deelneemt (DD).

Beide analyses leidden tot ongeveer dezelfde uitkomsten. Deze vatten we nu samen.

Uitkomsten

We onderscheiden weer bekendheid, bezit en gebruik. De uitkomsten van de analyses ten aanzien van *bekendheid* waren als volgt:

- de bekendheid van OSM-programma's op de kleuterscholen neemt iets sneller toe dan van de GEON-programma's op de kleuterscholen; op de lagere scholen is het precies andersom;
- er zijn verschillen in bekendheidsname van produkt tot produkt;
- noch voor OSM, noch voor GEON, is er een duidelijke relatie tussen bekendheidsname en deelnamecategorie.

Evenals op het niveau van de instellingen blijkt dus ook op het niveau van de scholen geen verschil in effect op de bekendheid van programma's bij verspreiding via de LPC dan wel verspreiding via een uitgever.

gevraagd naar de kanalen die vooral tot bekendheid met GEON en OSM hebben bijgedragen, worden zowel in 1981 als in 1983 vooral genoemd: vakbladen, collega's, begeleiders en uitgever (deze laatste voor OSM) (Zie ook Leenders, 1985).

De uitkomsten in termen van *bezit* van de programma's waren analoog aan die van bekendheid, alleen veel meer afgevlakt: alleen van Zelfstandig Werken (ZW), KWOWED, PROSON, en LSD kreeg het bezit een substantiële omvang. Noch het bezit anno 1981, noch dat anno 1983, noch de toename in bezit van 1981-1983 waren duidelijk gerelateerd aan de categorieën NN, ND, DN, DD.

Ten slotte de analyse van het *gebruik*. We

zagen dat bekendheid en bezit van beider programma's ruwweg evenveel toenam tussen 1981 en 1983; hooguit liep GEON iets harder op de lagere school, en OSM iets harder op de kleuterscholen. Globaal was er dus ook geen verschil in effect tussen 'LPC' en 'uitgever', welke conclusie ondersteund werd door gebrek aan samenhang van bekendheids- en bezitstoename met deelnamecategorie. Op het niveau van de *instellingen* zagen we echter dat de deelnamecategorie (NN, ND, DN, DD) wél enigszins aan het *gebruik* van GEON was gerelateerd (*in tegenstelling tot* het gebruik van OSM). Hoe zou dat op *schoolniveau* uitpakken?

Het gebruik van ZW nam toe van ongeveer 10% naar ongeveer 20%, zowel op de kleuterscholen (KS) als op de lagere scholen (LS). Daarnaast heeft alleen het gebruik van Verwoorden van Probleemgedrag een relatief duidelijke toename ondergaan (van 1% naar 4%). KWOWED ging op de KS van \pm 5% naar 30%, op de LS van \pm 2% naar 10%; voor PROSON zijn deze cijfers 2% - 25% (KS) en 2 - 6% (LS). De toename bij verschillende OSM-produkten is dus groter dan bij het enige GEON-produkt dat enige verbreiding heeft verkregen (ZW). Een duidelijke relatie met het al dan niet deelgenomen hebben van begeleiders en docenten ter plekke aan de GEON-overdracht door de LPC was er *niet*.

7 Discussie

7.1 Het effect onder begeleiders en docenten

Het enige duidelijke effect van de LPC-activiteiten met betrekking tot de GEON-disseminatie op het niveau van begeleiders en docenten, zoals door ons gemeten, bleek te zijn dat zij die in '81-'82 en '82-'83 of alleen in '81-'82 deelnamen een grotere toename in gerapporteerd gebruik lieten zien dan zij die in '82-'83 of in het geheel niet deelnamen. De betreffende groepen (DD en DN) hadden echter in 1981 al grotere gebruiksplannen. Daaruit zou men kunnen afleiden dat de LPC-activiteiten ter zake dus helemaal geen effect hebben gehad. Het komt ons echter als waarschijnlijk voor dat de bijeenkomsten zoals de LPC die rond GEON organiseerden voor de deelnemers een zekere waarde had-

den. Men is 'samen bezig' met de betreffende materie. Men komt uit allerlei delen van het land bijeen, en dus zal het onderwerp wel enig belang hebben. Men vermoedt dat de GEON-materialen wellicht praktische hulpmiddelen zijn, en hoort dat ook van anderen. De organisatie van het geheel - en niet te vergeten de relatief massale deelname - zorgden zo voor een vorm van *bevestiging* in de eigen oordeelsvorming. Anders geformuleerd: de organisatie van de GEON-overdracht door de LPC bood velen, die zich op enigerlei wijze voelden aangesproken door de GEON-erfenis, dan wel bezorgd waren over problemen waarover GEON wellicht iets had te bieden, de gelegenheid het gevoel te krijgen dat nogal wat andere mensen op dezelfde lijn zitten als zijzelf. Nadat het GEON-project zelf per 1 januari 1980 was gestopt en een periode verliep waarin het veld van GEON niets meer hoorde, kwamen de naam en de ideeën van het project weer in discussie. Voor de begeleiders en docenten die aan overdrachtsbijeenkomsten deelnamen, zal die deelname in een aantal gevallen een stimulans hebben betekend, en een versterking van eigen opvattingen en intenties.

7.2 Het effect op schoolniveau

De uitkomsten op schoolniveau in termen van bekendheid, bezit en gebruik van GEON-produkten, c.q. de toename daarin gedurende de periode 1981-1983, hingen niet duidelijk samen met het al dan niet aan de GEON-overdracht door de LPC deelgenomen hebben door begeleiders en docenten ter plekke. Voor bekendheid en bezit lijkt dat niet verwonderlijk, aangezien we daarbij ook onder de begeleiders en docenten zelf al geen duidelijke relatie zagen met het wel of niet deelgenomen hebben. De begeleiders die in beide jaren deelnamen echter, en in iets mindere mate de begeleiders die alleen in '81-'82 deelnamen, laten een sterkere toename in *gebruik* van GEON-produkten zien dan hun collega's. Dit is op schoolniveau dus *niet* terug te vinden.

Een voor de hand liggende verklaring is dat de periode waarvoor het onderzoek zich uitstreckte te kort was om op de scholen duidelijke effecten te kunnen meten. We mogen dat niet zomaar uitsluiten. Maar men kan zich, gezien de overdrachtsactiviteiten in '81-'82, afvragen hoe lang men dan moet wacht-

ten om op de scholen te mogen nagaan of er iets van terug te vinden is, en of na bijvoorbeeld twee jaar er al niet weer nieuwe ontwikkelingen zullen zijn die de aandacht voor iets dat eerder in de belangstelling stond zullen doen verminderen.

Het zou ook zo kunnen zijn, dat voor het *in gebruik nemen* van een curriculumproduct zoals van GEON (of OSM) door leerkrachten (in tegenstelling tot het bekend worden met of in bezit komen van), begeleiders en docenten gewoon niet zo'n belangrijke rol spelen. Dat zou in overeenstemming zijn met het gegeven dat de meeste gebruikers van GEON- en OSM-producten daarbij in het geheel geen begeleiding krijgen (zowel in 1981 als in 1983: 70%).

Een en ander wil nu ook weer niet zeggen dat als alléén maar de materialen beschikbaar worden gesteld, er op scholen evenveel gebruik van zal worden gemaakt. Ten aanzien van GEON zullen de bijeenkomsten die de LPC organiseerden er op zijn minst voor hebben gezorgd dat 'GEON' of 'Zelfstandig Werken' onderwerp van gesprek was.

7.3 *Het gebruik van 'open' versus 'gesloten' curricula*

De gegevensverzameling op instellings- en schoolniveau strekte zich ook uit tot de inhoud en aard van de innovaties in kwestie. We rapporteren enkele ons inziens belangrijke conclusies.

Allereerst is er de bevinding dat GEON in de onderzochte periode relatief wat meer 'aantrok' op de lagere scholen (met name Zelfstandig Werken), en OSM meer op de kleuterscholen (Doen, Denken, Durven). Wellicht speelt hier de *'relatieve nieuwheid'* van beide programma's voor de respectievelijke populaties een rol. Zelfstandig Werken (GEON) is, in de beleving van betrokkenen, op de lager school wellicht een grotere innovatie dan op de kleuterschool, en systematisch werken aan cognitieve leerdoelen (OSM) op de kleuterschool meer dan op de lagere school.

Vervolgens was het zo dat gemiddeld genomen het gebruik van OSM-producten het meeste toenam op schoolniveau, en dat van GEON-producten het meeste onder begeleiders en docenten. Dat moet bijna wel liggen aan een verschillende gaardheid van deze producten: de GEON-producten refereren

vooral aan opvattingen en vaardigheden van onderwijsgeevenden, de producten van OSM betreffen grotendeels onderwijsleerpakketten, series lessuggesties, en dergelijke.

Daar komt bij dat de OSM-producten meer het karakter hebben van gesloten curricula, de GEON-producten meer van open curricula (zie Franssen, 1978; Streumer & Pierik, 1979). De OSM-producten bleken ook naar verhouding meer 'cursorisch' te worden gebruikt, de GEON-producten meer 'als bron van informatie en suggesties' (behalve bij de Takenreeksen en Kijken en Luisteren 1, juist de meest strak geprogrammeerde onderdelen van het GEON-project). Men mag veronderstellen dat een cursus als Zelfstandig Werken, meer dan een onderwijsleerpakket als Doen, Denken, Durven, deel gaat uitmaken van wat we de 'geestelijke bagage' van begeleiders en docenten kunnen noemen. Dat hoeft dan niet direct te betekenen dat men ermee naar scholen toestapt. Wel kan het zo zijn dat, doordat men er 'mee bezig' is, de betreffende (GEON-)ideeën op allerlei kleinere punten in het contact met de scholen worden ingebracht, hetgeen aan onderzoek, zoals door ons gedaan, ontsnapt.

8 *Slot*

Uit de omvang en aard van de belangstelling voor de GEON-overdracht zou de conclusie kunnen worden getrokken dat *het komen met duidelijk aanbod* voor begeleiders en docenten aantrekkelijk is. De door het WPRO gepubliceerde ranglijst van onder begeleiders meest populaire LPC-activiteiten in de periode augustus 1980 - december 1981 (WPRO, 1982) lijkt die conclusie te bevestigen. Dit aanbod-karakter betreft dan *de inhoud, niet zozeer de samenwerkingsvormen*. Wat dit laatste betreft kreeg de GEON-overdracht grotendeels gestalte op een wijze die voor nascholingsactiviteiten van de LPC ten behoeve van begeleiders gebruikelijk is. Voor een intensieve relatie zoals de LPC die voor ogen hadden was niet veel belangstelling.

De GEON-materialen hebben in 1981-1982 duidelijk hun weg gevonden. Veel respondenten noemen echter, zelfs in 1983, nadat de LPC hadden gezorgd voor materialen en bijeenkomsten, de publiciteit over GEON, welke in 1979-1980 vanuit het voormali-

ge GEON-project plaatsvond, en de toen gelegde persoonlijke contacten, de voornaamste bron van hun kennis over GEON. De waarde van deze twee strategieën kan aan de hand van GEON niet duidelijk worden bepaald. Zij hebben elkaar in de beschreven periode nu eenmaal opgevolgd zoals het gegaan is: in 1979 *publiciteit* en *persoonlijke contacten* vanuit het voormalige GEON-project, vanaf 1981 *materialen* en *georganiseerde bijeenkomsten* vanuit de LPC.

Literatuur

- Berg, R. van den, Enkele innovatiebenaderingen voor implementatie van een nieuwe basisschool. *Pedagogische Studien*, 1985, 62, 195-209.
- Berg, R. van den & R. Vandenberghé, *Onderwijsinnovatie in verschuivend perspectief*. Tilburg: 1981.
- Berg, R. van den & R. Vandenberghé, *Grootschaligheid in de onderwijsvernieuwing*. Tilburg: 1985.
- Grift, W. van de, *Onderzoeksprogramma onderzoeksthema groep onderwijsvernieuwingen*. Amsterdam. 1981.
- Franssen, H., Gesloten versus open curriculum. *Losbladig Onderwijskundig Lexicon*, 1978, CO 3100 - 1 t/m 13.
- Janssens, S., De waarde van begeleidingsinterventies in het kader van strategieën voor onderwijsinnovatie. *Pedagogisch Tijdschrift*, 1980, 5, 230-261.
- Lagerweij, N.A.J., De veranderbaarheid van onderwijs. In: J.A. van Kemenade (red.) *Onderwijs, bestel en beleid*. Groningen: 1981.
- Leenders, F.J., Onderwijzers laten zich vooral informeren door de vakbladen. *Didaktief*, 1985, 15, 3, 19-21.

Summary

Stokking, K.M., F.J. Leenders 'Effects of a Dutch effort on dissemination of educational innovations.' *Pedagogische Studien*, 1986, 63, 145-158

During the years 1981-1983 the results of the former GEON-project (1973-1979) were disseminated in the Netherlands by the National Pedagogic Centres. This dissemination effort is described on the following aspects: the curricular innovations which were disseminated, the dissemination strategy, the discussions between the centres and the Ministry of Education about this strategy, the concrete organisation of dissemination activities, the possibilities of interpreting these activities in innovation theoretical terms, and the effects of the effort. These effects were measured, using a quasi-experimental design. The main effective factors seemed to be: national publicity, a variety of materials about the innovations, and intensive personal contacts.

- RAWB, Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid. *Jaarverslag 1980*. Den Haag: 1980.
- RION, Evaluatie van de Landelijke Ondersteuning (eindrapport). Haren, 1983.
- Stokking, K.M., *Hoe bereiken we de scholen? Een studie naar de verspreiding van vernieuwingen in het Nederlandse onderwijs*. Tilburg: Zwijssen, 1986.
- Stokking, K.M., Diffusie en disseminatie van innovaties. *Pedagogische Studien*, 1985a, 62, 500-512.
- Stokking, K.M., De onderwijsbegeleidingsdiensten en de Landelijke Pedagogische Centra. In: *Onderwijsbegeleiding: feiten en ideeën*. Groningen, Wolters Noordhoff, 1985b, 167-176.
- Stokking, K.M. & A.K. de Vries, *Een luis in de pels*. Eindverslag van het GEON-project. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1981.
- Streumer, J. & L. Pierik, Open of gesloten curricula: een dilemma? In: W.J. Nijhof (red.), *Aspecten van curriculumontwikkeling*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1979, 115-144.
- WPRO, *Onderwijsbegeleiding in cijfers*. Den Haag: 1982.

Curricula vitae

- K.M. Stokking: zie *Pedagogische Studien*, 1985, 62, p. 512
- F.J. Leenders (1952), doctoraal organisatiepsychologie te Utrecht (1980). Van 1980-1981 was zij medewerker voor onderwijs bij de Vakgroep Onderwijskunde te Utrecht op het terrein innovatie en begeleiding. Vanaf 1981 is zij bij deze vakgroep werkzaam als onderzoeker op het themagebied verzorging/disseminatie.

Adres: Vakgroep Onderwijskunde, Rijksuniversiteit te Utrecht, Postbus 80.140, 3508 TC Utrecht.

Manuscript aanvaard 17-12-'85